

Årsrapport for Projekt Ørn 2007

Datablad

Titel: Årsrapport for Projekt Ørn 2007
Redaktion: Erik Ehmsen og Lennart Pedersen
Udgivelsestidspunkt: December 2007
Bedes citeret: Ehmsen, E. & L. Pedersen (2007): Årsrapport for Projekt Ørn 2007. Dansk Ornitologisk Forening
Forside: Havørne på Lolland. Foto: Mogens Hansen
Faglig korrektur og layout: Anne Eskildsen og Timme Nyegaard
Udgiver og copyright: Dansk Ornitologisk Forening – Birdlife Denmark
Vesterbrogade 138-140
DK-1620 København V
Tlf. 3328 3800
E-mail: [dof\(a\)dof.dk](mailto:dof(a)dof.dk)

Yderligere oplysninger: Lennart Pedersen
Leder af Projekt Ørn
E-mail: [Lennart\(a\)pedersen.mail.dk](mailto:Lennart(a)pedersen.mail.dk)
Tlf.: 4717 0220 / 4015 6620

Erik Ehmsen
Artskoordinator for havørn
E-mail: [erik\(a\)ehmsen.org](mailto:erik(a)ehmsen.org)
Tlf.: 6264 1559

Leif Novrup
Artskoordinator for fiskeørn
E-mail: [leif.novrup\(a\)teliamail.dk](mailto:leif.novrup(a)teliamail.dk)
Tlf.: 9744 8301

Tscherning Clausen
Artskoordinator for kongeørn
E-mail: [tsc.vib\(a\)mail.tele.dk](mailto:tsc.vib(a)mail.tele.dk)
Tlf.: 9831 7354

Anne Eskildsen
Studertermedhjælp i Projekt Ørn
E-mail: [anne.eskildsen\(a\)dof.dk](mailto:anne.eskildsen(a)dof.dk)
Tlf.: 3328 3811

Timme Nyegaard
Biolog
E-mail: [timme.nyegaard\(a\)dof.dk](mailto:timme.nyegaard(a)dof.dk)
Tlf.: 3328 3823

Eller på DOF's hjemmeside:
www.dof.dk (Projekt Ørn)

Indholdsfortegnelse

INDLEDNING	4
HAVØRNEN I DANMARK 2007	6
SAMMENFATNING	6
LOKALITETSGENNEMGANG.....	6
<i>Maribosøerne</i>	6
<i>Bankel Sø</i>	6
<i>Hostrup Sø</i>	7
<i>Arreskov Sø</i>	7
<i>Præstø Fjord</i>	7
<i>Gavnø</i>	8
<i>Roden Skov</i>	8
<i>Tystrup Sø</i>	8
<i>Østlolland</i>	8
<i>Skarresø</i>	9
<i>Haderslev Fjord</i>	9
<i>Nakskov Fjord</i>	10
<i>Bognæs</i>	10
<i>Tærø</i>	11
<i>Nordvestlolland</i>	12
<i>Midtfalster</i>	12
<i>Sydlige Jylland</i>	12
<i>Lille Vildmose</i>	12
<i>Silkeborgsøerne</i>	12
OVERSIGT OVER YNGLEPAR OG UNGEPRODUKTION AF HAVØRN I DANMARK 1995-2007	13
RINGMÆRKNING AF DE FØRSTE HAVØRNE I DANMARK	14
STATUS FOR HAVØRNENS BESTANDSUDVIKLING OG OVERLEVELSE.....	16
YNGLELOKALITETER OG KOMMENDE TERRITORIER FOR HAVØRN.....	19
VINTERTÆLLING AF ØRNE I DANMARK 2007.....	20
FISKEØRNEN I DANMARK 2007	21
KONGEØRNEN I DANMARK 2007	22
REFERENCELISTE.....	23

Indledning

2007 blev et rekordår for de danske havørne med 17 ynglepar, der tilsammen producerede 26 udfløjne unger. Bestanden er jævnt voksende, og der er flere par under etablering i nye territorier, mens kun ganske få territorier er blevet opgivet. Der er nu i alt udfløjet 137 unger fra havørnenes reder siden udrugningen af den første unge i 1996. Det er imponerende, at vores ørne nu trives så godt efter mange års fravær i den danske natur!

Det forventes, at havørnebestanden også i de kommende år vil vokse, og der er således adskillige steder, hvor arten er ved at etablere sig. Projekt Ørn benytter blandt andet DOFbasen (www.dofbasen.dk) til lokalisering af nye territorier, hvor alle ørneobservatører opfordres til at indtaste deres observationer. Nye oplysninger kan naturligvis også videregives direkte til projektets koordinatore, se datablad.

De danske kongeørne har også haft en fin sæson med i alt to udfløjne unger. Det er første gang, at to par får unger på vingerne samtidigt. Dertil er et tredje par under etablering. Bestanden er stadig koncentreret i det nordøstjyske landskab, og det har formentlig lange udsigter, at kongeørnen vil etablere sig på Fyn eller Sjælland.

Vores eneste ynglende fiskeørnepar gennemførte atter i 2007 en succesfuld ynglesæson med tre udfløjne unger.

Ørnens Dag i februar blev igen en stor succes med 18 arrangementer landet over. Ørneturene blev gennemført i regi af DOF's lokalafdelinger, som stod for den praktiske udførelse, mens DOF's hovedkontor (Fuglenes Hus) leverede hvervemateriale og sørgede for en gedigen markedsføring i medierne. Ca. 1250 gæster deltog i arrangementet, og heldigvis kunne flere lokaliteter levere varen og præsentere gode ørneoplevelser.

Et af de nyetablerede havørnepar har valgt at bosætte sig ganske få kilometer fra Roskilde, på den naturskønne halvø Bognæs i Roskilde Fjord. Ørnenes valg af yngleplads i denne tætbefolkede del af landet fik Projekt Ørn til at arrangere en særlig dag specielt med det formål at give en grundig information om vore ørnes sårbarhed overfor forstyrrelser. Samtidig med fremvisningen af ørnene fra Veddelev Havn, blev der givet orientering om de former for beskyttelse på land og vand, der nu er gældende i området. Hele begivenheden tiltrak omkring 600 gæster og blev grundig dækket af de lokale aviser, radio samt TV. Over et halvt hundrede roklubber og andre friluftorganisationer er brugere af området, og alle er blevet kontaktet for at undgå, at de uforvarent forstyrrer ørnene. Efterfølgende kan det konstateres, at det store arbejde ikke har været forgæves, og havørnene kvitterede med at få to unger på vingerne allerede i deres første yngleforsøg.

Et forsøgsprojekt med ringmærkning af danske ørne startede i 2007, og det lykkedes at mærke tre havørneunger fra et kuld på Fyn. Projekt Ørn ser frem til, at aflæsninger af de ringmærkede ørne kan give os ny viden om vores bestands udvikling og etablering.

For andet år i træk arrangerede Projekt Ørn en optælling af den danske vinterbestand af ørne. Resultatet var 117 havørne og 9 kongeørne. Der blev tillige denne vinter set to store skrigeørne. I forbindelse med tællingen blev der udpeget et antal landsdelskoordinatore for at sikre et bedre overblik af den omfattende datamængde, der indsamles og indtastes i DOF-basen. Omkring 300

feltornitologer var med til at registrere ørneforekomster på de mange lokaliteter, og uden deres store indsats var denne landsoptælling ikke mulig.

Projekt Ørns hjemmeside er blevet opfrisket og opdateret i året løb. Her vises de sidste nyheder vedrørende ørne samt Projekt Ørns årsrapporter.

Projekt Ørn arrangerer igen Ørnens Dag den 24. februar 2008 på 20 lokaliteter over hele landet. Mange lokalafdelinger og redekoordinatore har allerede givet tilsagn om endnu en gang at yde en indsats. Disse arrangementer vil forhåbentlig blive besøgt af rigtig mange ørneentusiaster, som samtidigt vil få tilbudt et medlemskab af DOF.

Vinteroptælling af ørne gennemføres søndag den 10. februar, og bliver i begyndelse af 2008 annonceret på www.netfugl.dk og www.dof.dk.

Projekt Ørn er organiseret af DOF og gennemføres i nært samarbejde med artsadministrator for havørn, Erik Ehmsen, artsadministrator for kongeørn, Tscherning Clausen og artsadministrator for fiskeørn, Leif Novrup. Projektet har modtaget økonomisk støtte fra Bodil Pedersen Fonden, Dronning Margrethe og Prins Henriks Fond, Dyreværnsforeningen Svalens Fond, Fabrikant Chas. Ozens Fond, Familien Hede Nielsens Fond, Frimodt-Heineke Fonden, Grosserer Schiellerup og hustrus Fond, Jens Anker Andersen Fonden, Lemvig-Müller Fonden, Oticon Fonden, Prins Joachims og Prinsesse Alexandras Fond, Robert Storm Petersen og Ellen Margrethe Storm Petersens Mindefond, Saltbækvig-Fonden, Sam og Mia Jarris Legat, Torben og Alice Frimodts Fond & Tømmerhandler Johannes Fogs Fond foruden et stort antal private bidragydere. De takkes alle varmt for deres bidrag.

Den sideløbende overvågning og vidensindsamling udføres af vores mange redekoordinatore for havørn: Lars Munk (Nordvestlolland), Jens Dithmarsen (Tærø), Bent Bardtrum (Bognæs), Hans Erik Jørgensen (Maribosøerne, Roden Skov, Præstø Fjord), Ole Friis Larsen og Michael Thelander (Nakskov Fjord), Helle Regitze Boesen (Haderslev), Steen Flex (Skarresø), Lennart Pedersen (Tystrup Sø og Midtfalster), John Bang Jørgensen (Gavnø), Jesper Tofft (Hostrup Sø), Wilhelm Fabricius (Bankel Sø) og Lars Malmborg (Østlolland), samt alle deres hjælpere. Alle takkes for deres store indsats i årets løb.

Havørnen i Danmark 2007

Sammenfatning

2007 var igen et flot år for de danske havørne med 17 territoriehævdende par, hvoraf 15 gennemførte en succesfuld ynglesæson og sammenlagt fik 26 unger på vingerne. Det giver en ungeproduktion på godt 1,6 unger pr. ynglepar i 2007 mod 1,8 unger pr. par i 2006. Fire par fik unger på vingerne for første gang, ved henholdsvis Bognæs (to unger), Tærø (to unger), Sønderjylland (to unger) og Falster (en unge).

I 2006 var det håbet, at parrene ved Lille Vildmose og Silkeborgsøerne endelig skulle yngle i 2007, men det sikre bevis lader stadig vente på sig, og lokaliteterne kan derfor endnu kun betragtes som potentielle ynglesteder. Den danske ørnebestand er i stadig vækst, og der er således adskillige steder i landet, hvor havørne er ved at etablere sig. Der kan godt gemmes sig et par eller to i Danmark, som endnu ikke er opdaget, og det er derfor med store forventninger, at vi imødeser den kommende ynglesæson.

Lokalitetsgennemgang

Maribosøerne

Af redekoordinator Hans Erik Jørgensen

Parret ynglede i 2007 i den samme rede, som blev anvendt i 2006. Æglægningen fandt sted i dagene omkring 1. marts, og rugningen forløb planmæssigt. Klækningen fandt sted i midten af april, og der blev opfostret to unger, som begge var flyvedygtige i slutningen af juni. Som det er det faste mønster hos parret, forblev ungerne i nærheden af reden til midten af august.

Maribo-parret har nu ynglet succesfuldt i elleve år i træk, og i dette tidsrum har parret fået i alt 20 unger på vingerne.

Adgangsbegrænsningerne fungerer stort set tilfredsstillende. Imidlertid synes der at være en tendens til, at et stigende antal mennesker får tilladelse til at aflægge besøg i redeområdet. Dette kan være et problem, såfremt det sker på et uheldigt tidspunkt.

Bankel Sø

Af redekoordinator Wilhelm Fabricius

Årets ynglepar bestod af en han (formodentlig klækket i 1992), som har ynglet i området siden 1996, og en hun (formodentlig klækket i 2003), som i år ynglede for første gang. Resultat var en flyvefærdig unge af ukendt køn.

Bertha, den berømte hun, som i Søren Ryge Petersens fine udsendelse lod sig bespise med fisk - gerne af hånden - har ikke ynglet ved Bankel i år. Hun ankom for første gang til Bankel Sø sammen med den endnu residerende han i august 1995. Hun har siden gjort yngleforsøg hvert år. Formodentlig klækket i 1991 var hun således i sit 16. år. Hun blev sidst set i februar, hendes endeligt kendes ikke.

Pludselig var der en ny og yngre hun på reden, endnu med mørke kanter på et par halefjer og vurderet til at være 4 år gammel. Hun ynglede med den stedfaste han i det redetræ, der blev benyttet i årene 1998 og 1999. Reden er placeret i en mægtig sølvpoppe ganske tæt på søen. Parret udrugede en enkelt unge og alt så lyst og lykkeligt ud, indtil sommervejrene omkring månedsskiftet juni-juli tømte reden! Området under reden blev afsøgt, men der blev hverken fundet unge eller tegn på, at den var taget af ræven. En uge senere lykkedes det besøgende ornitologer at lokalisere ungen i toppen af en tjørn, og den er siden set i området adskillige gange, så alt i alt forløb sæsonen godt. Bertha er dog savnet.

Hostrup Sø

Af redekoordinator Jesper Tofft

Ynglesæsonen er gået normalt. Der blev ynglet i samme rede som de sidste mange år.

Æglægning skete sandsynligvis i de første martsdage, 8-10 dage før det normale for parret. To unger forlod reden i de sidste dage af juni. Den følgende måned blev de set i redeskoven, men siden slet ikke. Der er så vidt vides ikke set unger ved selve Hostrup Sø i sensommeren. Dette er samme mønster, som blev registreret i 2005.

Parret har nu ynglet 12 gange i samme skov, heraf 11 gange med succes, hvor i alt hele 19 unger er produceret. Forældrene formodes at være de samme to fugle, som tidligere er blevet aflæst til at være klækket i Slesvig-Holsten.

Arreskov Sø

Af redekoordinator Erik Ehmsen

Ynglesæsonen for parret ved Arreskov Sø forløb godt. Den gamle bøg som parret har benyttet gennem alle årene er efterhånden lidt ”slidt” med mange udgåede grene i toppen, men både træet og parret ser ud til at holde stand.

I yngletiden bruger parret ofte Arreskov Sø som fourageringsområde, selvom de også af og til tager ud til andre søer og mosehuller. Efter stormen ved månedsskiftet juni/juli sås den ene af ungerne ikke mere i reden, men da havørneunger sagtens kan klare sig på jorden, når de er så store, eftersøgte vi den ikke. Der er senere set to gamle fugle og tre ungfugle ved Brændegård Sø. De tre unger fra Arreskov Sø blev de første danske ringmærkede havørneunger, se beretning i afsnittet om ringmærkning.

Alt i alt var det endnu et godt år med tre unger produceret, der var præget af et godt samarbejde med lodsejeren og hans folk samt jægerne.

Præstø Fjord

Af redekoordinator Hans Erik Jørgensen

Parret ved Even Sø flyttede forud for sæsonen 2006 til Leestrup Skov, og parret vil derfor fremover blive kaldt Præstø Fjord-parret.

Reden fra 2006 blev genanvendt i 2007, og æglægningen fandt sted omkring 15. marts, dvs. lidt senere end hos regionens øvrige par. Rugningen forløb planmæssigt, og i slutningen af april var der tydelige tegn på, at der var afkom i reden. En uges tid senere var reden imidlertid opgivet af ørnene,

så årets yngleforsøg mislykkedes. Det tyder på, at ynglen er gået tabt få dage efter klækningen, men årsagen hertil er ukendt. I 2000 og 2002 var mønstret omtrent det samme ved Even Sø, nemlig planmæssig rugning, men med opgivelse af reden lige omkring klækningstidspunktet. I de øvrige år har parret haft god ynglesucces.

Ved Even Sø er reden fortsat intakt, men der var i sæsonen 2007 ingen tegn på bygning eller anden aktivitet på reden. Yngre havørne ses dog jævnligt i dette område.

Gavnø

Af redekoordinator John Bang Jørgensen

Yngleparret på Gavnø startede med at bygge en ny rede i efteråret 2006 i et bøgetræ, som kunne ses fra Enø. De sad ofte på og ved den nye rede, så der blev set frem med spænding til denne ynglesæson. Reden var dog ikke god nok, og hunnen lagde æg i den gamle rede i stedet.

Rugningen begyndte 10.-15. marts, og sidst i april var der to unger i reden. Ved et besøg sidst i juni var ungerne ved at være store, og så sunde ud. De voksne fugle hentede tit mad til ungerne på øen Lindholm, som ligger ved Gavnø. På den er der en sølvmågekoloni, og en sølvmågeunge må lade livet i ny og næ. Sikke en ballade, når der er ”ørnealarm”!

Roden Skov

Af redekoordinator Hans Erik Jørgensen

Parret anvendte den rede, som er benyttet siden 2003, og æglægningen fandt sted i en af de sidste dage i februar. Rugningen forløb planmæssigt. Der blev klækket en unge, som var flyvedygtig i slutningen af juni.

Adgangsbegrænsningerne fungerer ikke længere helt efter hensigten. Der er dog ikke i år konstateret episoder, der har haft indflydelse på gennemførelse af yngleforsøget.

Tystrup Sø

Af Lennart Pedersen

2007 var igen en succesfuld ynglesæson, hvor parret optrådte som rutinerede forældre og gennemførte opfostringen af to unger. Efter størrelsen at dømme, var der en unge af hvert køn.

Østlolland

Af redekoordinator Lars Malmborg

Parret på Østlolland havde ynglesucces med to store unger. Æglægning fandt sted allerede omkring den 25. februar. Ynglesucces blev opnået på trods af, at en lokal landmand har opført en stor svinestald ca. 300 meter fra reden. Stalden ser færdig ud nu, men det ser dog ikke ud til, at det har forstyrret ørnene væsentligt.

Skarresø

Af redekoordinator Steen Flex

I 2007 havde ørneparret ved Skarresø for tredje gang succes med at få afkom. Midt i marts gik hunnen i gang med at ruge, og i slutningen af april blev det for første gang registreret, at forældrefuglene fodrede på reden. Med den store fodringsaktivitet der blev observeret var det sandsynligt, at der måtte være flere unger, men først i maj blev der gjort egentlige observationer af to unger på redekanten.

I slutningen af juni var den ene unge flyvefærdig, og forlod reden. I de næste dage sås kun en unge tilbage i reden. I begyndelsen af september fløj begge forældrefugle rundt i området sammen med den ene unge, og resultatet for dette års ynglesæson er derfor én flyvefærdig unge hos Skarresø parret.

Haderslev Fjord

Af redekoordinator Helle Regitze Boesen

Parret ynglede i den sædvanlige rede i Nygård skoven, og i begyndelsen gik alt planmæssigt. Observationer foretaget 9. marts fra den anden side af fjorden viste, at hunnen lå synlig på reden. Den 11. maj sås fra skoven to store unger, der blev fodret af hunnen, mens hannen kom med redemateriale.

Herefter udviklede sig et drama, som har været spændende at følge: Reden blæste ned under en kraftig sommerstorm, og min mand og jeg fandt de to unger på skovbunden. Med skovejeren fik vi lavet en 'nødrede', som bestod af to bigballer, som blev stablet op i en lysning tæt ved redetræet, og ovenpå en stor hundekurv, hvor vi anbragte de 5 uger gamle unger. Hvorvidt ungerne havde taget skade af at falde 10 m ned med det meste af reden, kunne vi ikke vurdere, men af løvets tilstand, kunne vi konstatere, at de havde ligget ca. et døgn på skovbunden.

Havørneunger i kunstrede. Foto: Helle Regitze Boesen

Den første tid fodrede vi med fisk, og det var et lykkeligt øjeblik, da de stak hovederne op over hundekurvens kant og blev skarpe i blikket. For at ungerne kunne træne deres vinger blev kunstreden forsynet med ekstra kraftige grene. Den største unge fløj i slutningen af juni.

Senere indtraf en ny ulykke, da et kæmpemæssigt bøgetræ i endnu en storm væltede ned over redeområdet. Mirakuløst slap hundekurven og den sidste unge fri af et virvar af grene, og så fløj den endelig i begyndelsen af juli. Alle fire ørne er set af skovejeren til helt hen i slutningen af august. Efterfølgende er der på skovbunden fundet rester af endnu en unge.

Konklusionen på ynglesæsonen 2007 er altså, at to unger ud af et kuld på tre kom på vingerne ved menneskelig indgriben.

Nakskov Fjord

Af redekoordinator Ole Friis

Parret ved Nakskov Fjord fik en unge på vingerne i 2007, og det er formentlig den, der stod på Smedeholm i Nakskov Fjord den 11. september om formiddagen og flåede i de sidste rester af et større dyr, en gås måske.

Efter aftale ryddede skovejeren et gammelt savværk et par hundrede meter fra reden i januar, uden at det har generet parret. Der er fortsat ingen beskyttelsesforanstaltninger omkring reden, bortset fra at redestedet er en – efterhånden offentlig – hemmelighed.

Vi tjekkede reden første gang i år i stormvejr den 17. marts og blev lidt ængstelige, fordi vi ingen ørne så, men den rugende fugl har sikkert blot ligget dybt i reden. Den 9. april sås en fugl i reden.

Ved et besøg den 24. april sad en af de gamle fugle på vagt nogle meter over reden. Den anden ørn kom til og fodrede på reden. Tilsyneladende var der to-tre unger, men der var allerede en del løv, og det var svært at se, hvor mange unger der rent faktisk var.

Ved et besøg ganske tæt på reden den 6. juni var der én stor unge at se. Den sad roligt under hele besøget og forekom nærmest at være lidt nysgerrig.

Ved et besøg den 4. juli var reden tom, men senere så vi ungen sidde i et træ i en lysning et halvt hundrede meter fra reden.

Reden ligger en del kilometer fra nærmeste vandområde, som er Nakskov Inderfjord, hvor parret ikke ses meget i yngletiden. Fuglene søger tilsyneladende en del føde mod nord i retning af Vesterborg Sø og Lollands nordkyst. Vi har hørt, at nogle har set ørnene søge føde efter landbrugsmaskiner ligesom måger, krager og musvåger gør det.

Både i 2006 og i 2007 er parret og deres afkom flyttet til Nakskov Fjord kort efter, at ungerne har forladt reden, og der ses de ofte vinteren igennem.

Bognæs

Af redekoordinator Bent Bardtrum

I nogle år har et havørnepar holdt til i Roskilde Fjord, hvor de ofte er blevet set omkring Bognæs og Eskilsø. Parret blev omtalt i forrige årsrapport fra Projekt Ørn som ”Nordsjælland” af hensyn til beskyttelsen af ørnene. I begyndelsen af marts 2006 sås de første tegn på redebygning og i begyndelsen af 2007 så det ud til, at det var alvor. Der blev derfor taget initiativ til afspærring af området. Da reden ligger tæt ved spidsen af en pynt, skulle der forhandles med både Lejre Kommune og Skov- og Naturstyrelsen. Langt de fleste har haft en positiv indstilling til

adgangsbegrænsningerne, og der er kun registreret enkelte overtrædelser på land. Fra vandsiden har der været flere overtrædelser af adgangsbegrænsningen (primært havkajakker), størstedelen på grund af uvidenhed, mens et mindre antal bevidst har sat sig ud over bestemmelserne.

Den 2. marts startede rugningen, og den 11. april sås de første tegn på en unge i reden. Et par dage efter blev det klart, at der nu var to unger i reden. Den 1. juli littede den ene af ungerne for første gang fra reden. Det lykkedes således for parret at få to unger på vingerne i første forsøg. Væsentlige fødeemner har været hornfisk, blishøns og skarver.

De første små tre uger efter udflyvningen opholdt ungerne sig på jorden på den lave pynt, store sten, væltede træstammer og en stak bundgarnspøle, hvor de blev fodret af forældrefuglene. Efter denne periode har der været meget få observationer.

Da adgangsbegrænsningerne var etableret, blev der holdt introduktionsdag i Veddelev Havn med omkring 600 besøgende, og siden da har der været fuld åbenhed om redestedet og yngleforløbet både på Dansk Ornitologisk Forenings hjemmeside og i de lokale medier.

I samarbejde med skovejer og kommune er der etableret en observationsplads med notesbog og lidt informationsmateriale ca. 600 m fra reden, herfra er der godt udsyn, og på trods af at den ligger 4 km fra P-pladsen, har der været stor interesse og mange besøgende. På initiativ fra kommunens naturvejleder arrangeredes en tur for offentligheden til området. Reden er ligeledes flittigt blevet observeret fra havnen i Veddelev.

Tærø

Af redekoordinator Jens Dithmarsen

Efter et mislykket yngleforsøg i 2006 vendte havørne-parret i 2007 tilbage til samme rede, som ligger i et fyrretræ på halvøen Skallehoved på Tærø. I 2006 lavede Storstrøms Amt adgangsforsbud på Skallehoved, et forbud som var svært at håndhæve, da der er adgang fra søterritoriet. Der blev sat skilte op rundt om halvøen, og i de nærliggende småhavne blev der sat skilte og tavler op i foråret. Heldigvis blev nyheden om ørneparret modtaget positivt, selv om flere af de lokale brugere af Basnæs Havn på Møn pga. fuglene måtte holde sig fra udflugtsmålet på Skallehoved. Den lokale avis bragte flere gode havørneartikler, hvor der blev opfordret til at vise hensyn. Al observation af reden foregik fra Basnæs Havn på Vestmøn.

Havørne-parret byggede ovenpå den gamle rede fra 2006. En lang periode gik med parring og først fra den 23. - 24. marts blev hunnen liggende fast på reden og begyndte at ruge. Omkring den 26. - 27. april lå fuglen meget højt i reden. Den rejste sig ofte, og der blev nu også fodret: Endelig var der unger i reden! Først den 6. maj sås med sikkerhed to unger.

Alt forløb planmæssigt. Parret viste stor omsorg for ungerne, og heldigvis var der ikke uro at spore hos forældrefuglene, når fiskere eller lokale sejlere kom forbi. En fisker havde bundgarn tæt inde under kysten ud for redetræet, men havørnene vænnede sig til fiskerens færden.

Den 27. juni 2007 var der et voldsomt uvejr, hvor mange træer i området væltede. Vi konstaterede dog heldigvis, at det udsatte fyrretræ og reden var intakte, og at ungerne var i live.

Fritidsaktiviteterne omkring Tærø blev intensiveret som sommeren skred frem. Den største trussel mod havørnene var kajakfolket, som flere gange var alt for tæt på kysten og overtrådte den "buffer-

zone", som amtet anbefalede. Flere gange fortrak forældrefuglene fra reden pga. forstyrrelserne, men heldigvis var ungerne da så store, at de kunne klare at være alene i reden i længere tid. Den ene unge var flyvefærdig omkring 4. juli, og begge var på vingerne få dage efter.

Under hele forløbet har der været en fin dialog med Vordingborg kommune, bestyreren på Tærø og sejlerfolket ved Basnæs Havn.

Nordvestlolland

Af redekoordinator Lars Munk

Et nyt havørneterritorium er i år blevet etableret på det nordvestlige Lolland. Et ørnepar byggede i starten af ynglesæsonen 2007 et redefundament, som tippede og kom til at sidde skævt. De prøvede at udbygge reden uden held. De har tilsyneladende ikke bygget andre reder i området i løbet af sæsonen. Parret er set forsvare territoriet overfor andre havørne og holder fortsat til i området.

Ørnene blev sidst set i efteråret, hvor den ene af fuglene sad på Rågø, hvorefter den fløj til Rågø Sand, hvor den åd af et bytte.

Midtfalster

Af Lennart Pedersen

Et nyt ynglepar er i 2007 blevet etableret på Falster. Fuglene har de to foregående år holdt til på Midtfalster, hvor de nu har slået sig ned i en privat skov, som er rimelig godt beskyttet. Ejeren ønsker ikke yderligere beskyttelsestiltag i området, hvorfor den præcise lokalitet holdes hemmelig. Udrugningen blev gennemført med succes, med én unge som resultat.

Sydlige Jylland

Af Lennart Pedersen

Der er konstateret et nyt ynglepar på en indtil videre hemmeligholdt lokalitet, hvor der ikke er indført beskyttelse. Parret havde ynglesucces og fik to unger på vingerne.

Lille Vildmose

Af Lennart Pedersen

Et ørnepar har i det forløbne år holdt til i Lille Vildmose, dog uden at der har været tegn på yngleforsøg. Parret opholdt sig også på lokaliteten i 2006, og blev fejlagtigt registreret som et ynglepar med rede. Dette bevirker, at den samlede landsbestand for 2006 revurderes fra 16 til 15 par.

Der er dog store forhåbninger til, at parret vil begynde at yngle i de kommende år.

Silkeborgsøerne

Af redekoordinator Bo Ryge Sørensen

Siden slutningen af september 2006 til begyndelse af marts 2007 er to gamle havørnes adfærd blevet nøje fulgt ved Salten Langsø. Gennem hele perioden har fuglene udvist en adfærd (bl.a. territorieflugt højt over området, hvor de styrtdykkede og gjorde udfald mod hinanden), som

antydede, at Søhøjlandet havde fået sit første par ynglende havørne. Derudover sås de regelmæssigt komme til overnatning sammen, vekslende mellem to lokaliteter på hhv. nord- og sydsiden af søen. Disse lokaliteter blev i løbet af januar 2007 undersøgt med henblik på at opspore en evt. igangværende redebygning, men der fandtes intet tegn på en rede.

Oversigt over ynglepar og ungeproduktion af havørn i Danmark 1995-2007

Tabel 1. Havørnepar med rede i perioden 1995-2007 samt antallet af flyvefærdige unger produceret. 0 indikerer reder med rugning, men uden flyvefærdige unger. Redepar, hvor der ikke er registreret æglægning, er markeret med -.

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	Total
Maribosøerne	0	-	1	1	2	2	2	1	3	2	2	2	2	20
Bankel Sø		1	1	2	2	1	1	1	0	2	2	2	1	16
Hostrup Sø		1	0	1	1	2	1	2	2	2	2	3	2	19
Arreskov				2	1	0	2	2	2	1	2	2	3	17
Præstø Fjord				-	1	0	2	0	2	2	2	3	0	12
Gavnø					-	-	-	0	2	2	1	2	2	9
Roden Skov							1	-	1	2	1	0	1	6
Tystrup Sø							2	-	1	2	3	3	2	13
Østlolland							1	1	0	1	0	1	2	6
Skarresø									-	0	1	2	1	4
Skast									0					0
Langeland										0				0
Enehøje										-	0	-		0
Haderslev										-	0	1	2	3
Nakskov Fjord											2	2	1	5
Bognæs												-	2	2
Tærø												0	2	2
Nordvestlolland													-	0
Midtfalster													1	1
Sydlige Jylland													2	2
Unger i alt	0	2	2	6	7	5	12	7	13	16	18	23	26	137
Par m. rede (Rp)	1	3	3	5	6	6	9	9	11	13	13	15	17	
Unger pr. redepar	0	0,67	0,67	1,20	1,17	0,83	1,33	0,78	1,18	1,23	1,38	1,53	1,53	

Ringmærkning af de første havørne i Danmark

Af Erik Ehmsen

Gennem mere end 30 år har man i det meste af Nordeuropa ringmærket ørneunger. Ringmærkningen er en unik mulighed for at kunne følge bestandenes udvikling og etablering, og det har derfor i flere år været diskuteret, om Danmark skulle deltage i projektet. I 2007 blev der endelig givet tilladelse til at ringmærke både havørn og kongeørn.

Desværre var det ikke muligt, med så kort varsel, at få gennemført en ringmærkning med plastringe i forskellige farver som de, der anvendes i f.eks. Sverige. I stedet blev der fremstillet 10 letmetalringe med store bogstaver og tal, der forhåbentlig kan aflæses med en stærk kikkert på forholdsvis lang afstand. Ringmærkningen blev foretaget af Lars Ulrik Rasmussen, der er meget erfaren indenfor ringmærkning af rovfugle, og hans medhjælper Claus Lunde. Det lykkedes desværre kun at få mærket et kuld unger i år, hvilket skete i den 2. juni ved reden i Arreskov. Dette er beretningen fra denne begivenhed:

På dagen for ringmærkningen sikrede vi os først fra afstand, at de to unger stod på reden, og ikke var ved at blive fodret. Hurtigt fik vi fordelt grejet og gik til reden, hvor Claus fik en snor op over en gren på redetræet og begyndte at klatre. Klatreturen virkede ret halsbrækkende, men Claus nåede uden uheld reden, der ligger i 29 meters højde i en over 120 år gammel bøg. Kun de sidste 5-7 meter var lette at forcere, fordi der var mange grene.

Ringmærkning af havørneunge. Foto: Erik Ehmsen

Da Claus nåede op til reden, kunne han meddele, at der ikke var to, men tre unger i reden! Dette var en overraskelse, da der ikke på noget tidspunkt var blevet observeret mere end to unger på redekanten.

Claus fik halet alt sit fotoudstyr samt en kornsæk og et lagen op til sig. En efter en blev ungerne lagt i kornsækken og sænket ned til jorden, hvor de blev målt, vejret og ringmærket. Deres næb og klør virkede skræmmende, men heldigvis er ungerne meget passive, når de er i menneskehænder.

På tværs af ungerne vinger var der mørke streger. Lars Ulrik kunne fortælle, at stregerne viste, hvornår fuglen ikke havde fået føde nok. Denne mangel på føde gør fjerene mindre stærke, og danner de såkaldte 'hungerstriber'. For at bestemme ungerne køn blev tarsernes bredde og tykkelse målt lige over foden. En lav ratio mellem bredde og tykkelse indikerer, at der er tale om en han, mens en højere ratio indikerer, at det er en hun. Eller med andre ord: Hunnernes tarser er kraftigere end hannernes. Ungerne blev således bestemt til to hanner og en hun. Vægten for hver af de tre unger var på omkring 4 kilo.

Metalringen blev popnippet omkring foden på ungen. Ringene var mærket med koderne A01, A02 og A03. Efter vejning og mærkning blev hver unge forsigtigt lagt ned i sækken igen og sendt til vejrs.

Da vi var færdige, kom Claus ned gennem bladhanget, og vi pakkede sammen. En halv time efter vi havde forladt reden, var en af forældrefuglene på reden med foder til ungerne.

For information om ringmærkningsfarver på havørn henvises til følgende hjemmeside:
<http://www.projektgruppeseeadlerschutz.de/index.htm>

Status for havørnens bestandsudvikling og overlevelse

Af Lennart Pedersen

Det er nu 12 år siden den første havørneunge kom på vingerne efter artens genindvandring i Danmark, og bestanden er siden vokset støt med mere end 1 par årligt. Den største bestandstilvækst opleves på de østdanske øer, hvor hovedparten af havørnene befinder sig med i alt 12 par, hvilket svarer til ca. 70 % af bestanden. Derimod går koloniseringen af Østjylland og Fyn lidt langsommere, hvilket muligvis kan tilskrives mangel på egnede ynglelokaliteter.

Den gennemsnitlige ungeproduktion har været høj de senere år. Således var ungeproduktionen på mere end 1,5 unger pr. redepar i både 2006 og 2007.

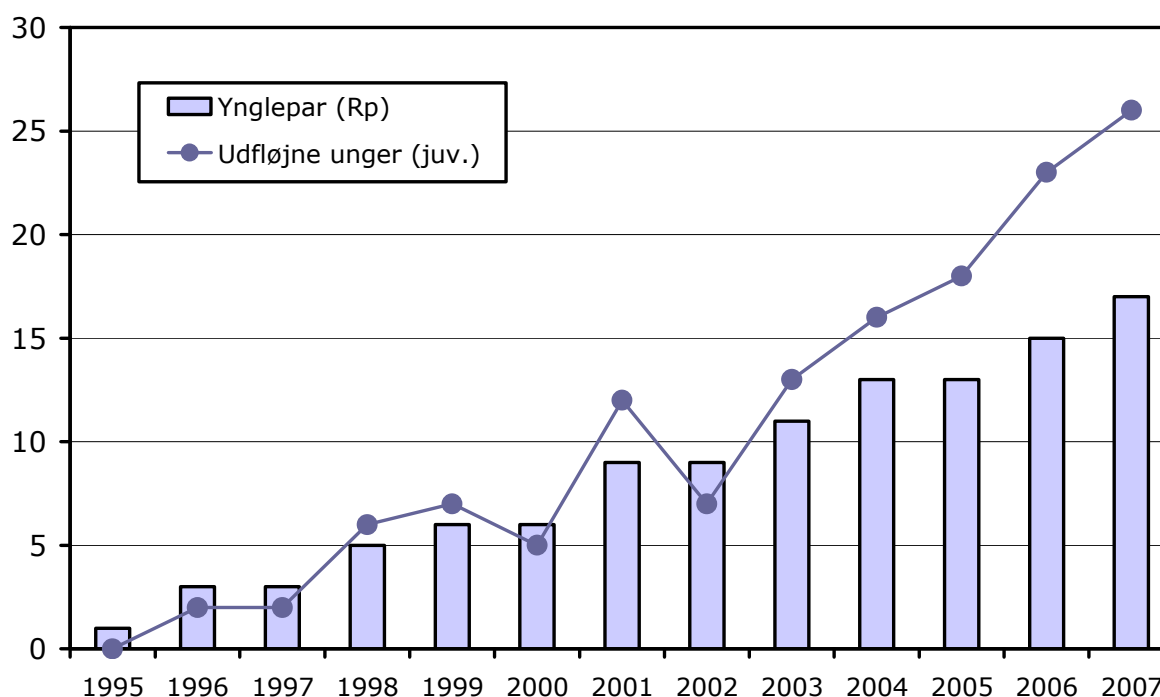

Fig. 1. Bestandsudvikling for havørn i Danmark. Siden genindvandringen i 1995 har havørnene fået i alt 137 unger på vingerne.

Den bestandstilvækst vi oplever i Danmark kan i høj grad tilskrives indvandringen af ørne fra vores nabolande. Der er gjort adskillige aflæsninger af farvemærkede tyske ørne, som har etableret sig som ynglefugle i Danmark. Der er endnu ikke aflæst fugle fra den svenske bestand om sommeren, og det formodes derfor, at indvandringen overvejende er sket sydfra, hvis ikke udelukkende.

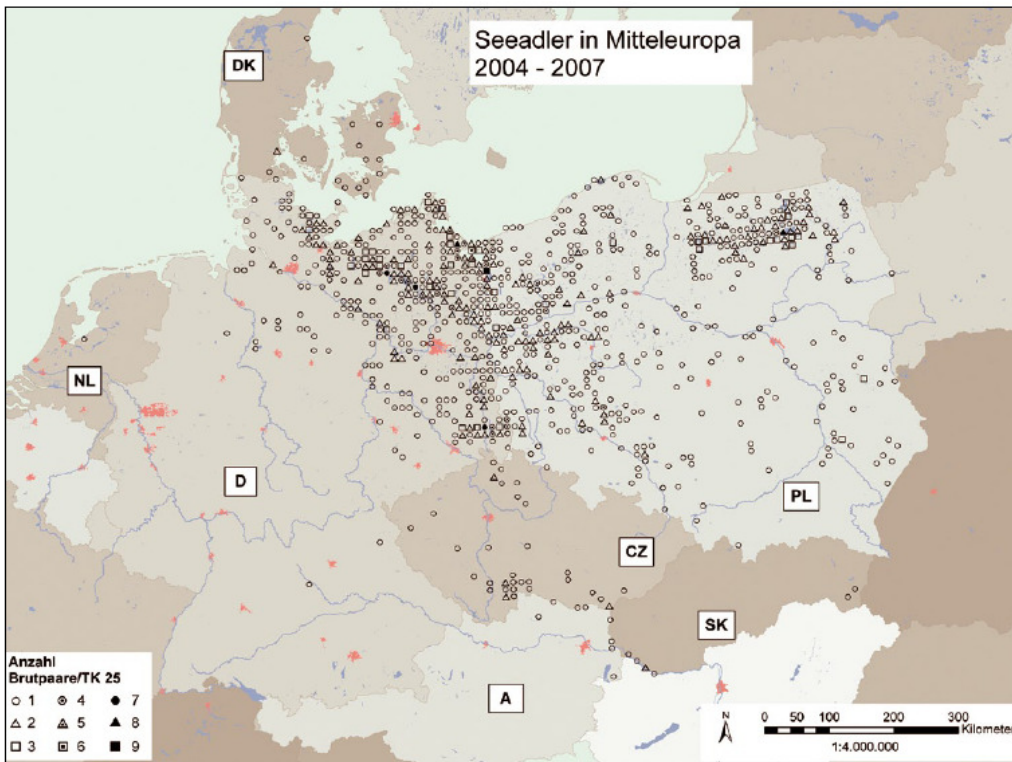

Fig. 2. Udbredelse af havørne i det centrale Europa 2004-2007. Signaturen angiver antallet af ynglepar pr. 10x10 km kvadrat. Fra Hauff et al. 2007.

Bestandstilvæksten har over hele perioden været på gennemsnitligt 1,28 ynglepar pr. år, dog lavere i perioden 1995-2001 sammenlignet med perioden 2002-2007, se fig. 3. 2002 er det år, hvor de første danskproducerede unger potentielt kunne være kønsmodne, og det er derfor nærliggende at tro, at stigningen i tilvækstraten skyldes, at den danske bestand er begyndt at være selvsupplerende. Dette kan en øget fremtidig ringmærkning af redeunger forhåbentlig være med til at klarlægge.

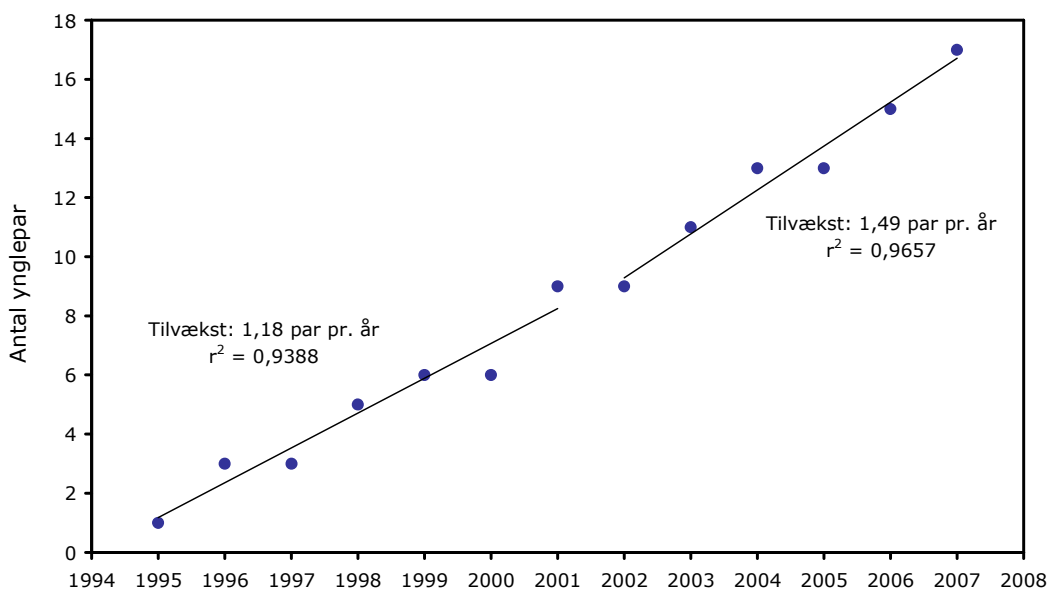

Fig. 3. Bestandsudviklingen hos havørn i Danmark 1995-2007. Bemærk øget tilvækst i løbet af perioden.

Det er muligt at komme med et bud på antallet af danskproducerede havørne ud fra ungeproduktionstal og overlevelseshastigheder. Da der ikke findes data på overlevelse i den danske havørnebestand, er der anvendt beregninger fra Schleswig-Holstein, som er baseret på undersøgelser af 48 døde fugle fundet i perioden 1981 til 2005. Resultaterne viste en årlig overlevelseshastighed på 75 % for unge ørne i deres første fire leveår, og en årlig overlevelse på 91 % for de voksne ørne (5 år og ældre) (Struwe-Juhl, pers. komm.).

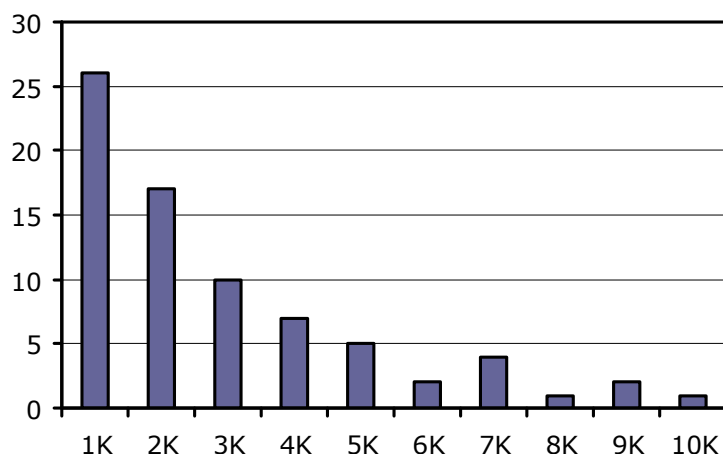

Fig 4. Modelling af antallet af danskproducerede havørne fordelt på aldersgrupper (alder defineret som kalenderår). Beregningen er foretaget efter ynglesæsonens slutning 2007 og baseret på data for overlevelse indsamlet i den tyske bestand.

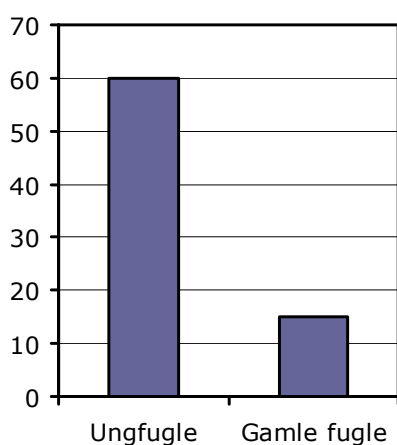

Fig. 5. Summering af data fra fig.4 i hhv. ungfugle (1-4K) og gamle, kønsmodne fugle (5K+).

Antallet af danskproducerede havørne vurderes således til at være på 75 fugle, hvoraf 15 er voksne og dermed potentielle ynglefugle. Den samlede danske bestand består naturligvis også af indvandrede fugle, og der er også mulighed for, at de danske fugle søger væk fra landet. Beregningen kan derfor ikke ses som en samlet opgørelse over antallet af havørne tilstede i Danmark om sommeren, men blot en modellering af bestandens evne til selvudfyldning.

Der er basis for at lave en noget grundigere modellering af dynamikken i den danske bestand, hvor bl.a. parametrene for ind- og udvandring forsøges medtaget, hvilket der allerede nu er planer om at arbejde videre med.

Ynglelokaliteter og kommende territorier for havørn

Af Lennart Pedersen

Ud fra de tilgængelige oplysninger om tilstedeværelsen af enlige ørne eller 'kærestepar' i kortere eller længere tid i yngletiden i det danske landskab, har det været muligt at tegne et Danmarkskort, der viser placeringen af potentielle ynglelokaliteter, se fig. 6. Disse steder betragtes som potentielle ynglelokaliteter for de kommende sæsoner. Derudover vises også etablerede ynglepar samt de territorier, der er blevet forladt de sidste 10 år.

Kortet viser, hvordan bestanden især har slået sig fast i den østlige del af landet, men der er også begyndende indvandring op gennem Jylland, hvor især Lille Vildmose og Silkeborgsøerne forventes at blive nye ynglelokaliteter i den nærmeste fremtid.

De anvendte oplysninger stammer enten fra DOFbasen eller fra personlige oplysninger. Meget detaljerede beskrivelser af ørnenes adfærd og lokalitetens udformning er vigtige, og kan både rapporteres direkte i DOFbasen eller personligt til koordinatorene, se rapportens datablad.

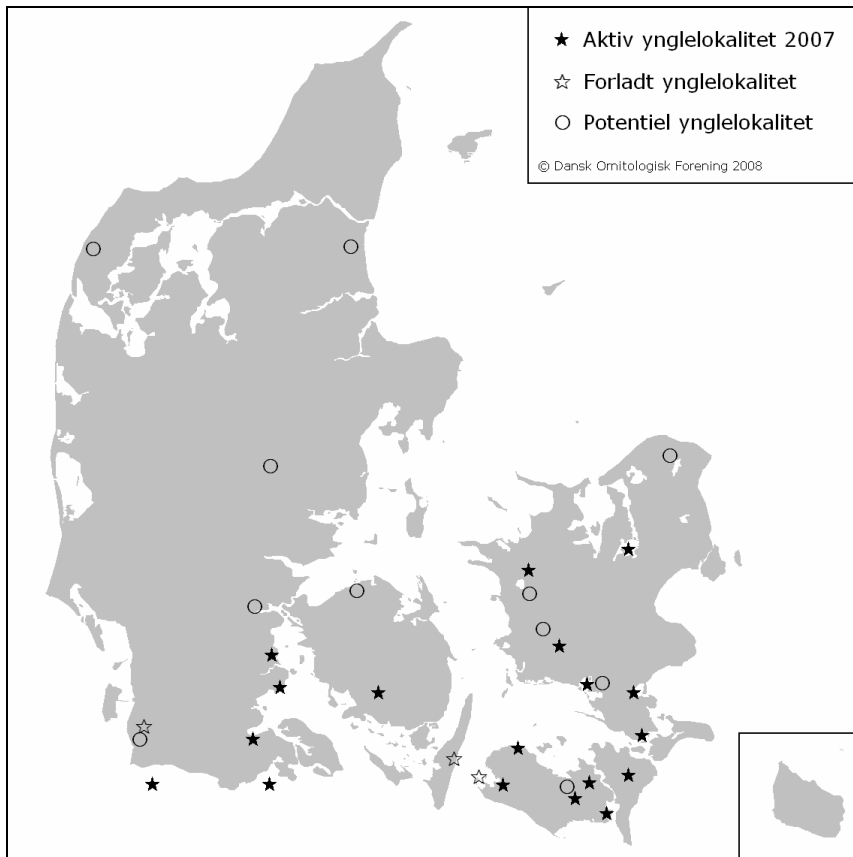

Fig. 6. Eksisterende og potentielle kommende ynglelokaliteter for havørn i Danmark anno 2007. Desuden er forladte ynglelokaliteter siden genindvandringen i 1995 angivet. Bemærk at en aktiv ynglelokalitet i det sydlige Jylland ikke er medtaget, og at to tyske ynglepar tæt ved grænsen er vist.

Det er fortsat afgørende, at der foretages en omhyggelig overvågning af den danske havørnebestand. Kun på denne måde kan vi sikre en grundig vidensindsamling og en fortsat effektiv beskyttelse af arten.

Vintertælling af ørne i Danmark 2007

Af Lennart Pedersen

Den 11. februar 2007 var Dansk Ornitologisk Forening endnu en gang i felten for at tælle den samlede danske bestand af overvintrende havørne. Omkring 300 ornitologer var med for at tælle på mange af landets gode ørnelokaliteter, og resultatet blev vurderet til 117 havørne og 9 kongeørne, hvilket er på linie med tallene fra 2006. Resultaterne viser, at Danmark har en stabil bestand af overvintrende ørne. Tællingen var udgangspunktet for Ørnens Dag, der blev afholdt d. 25. februar, hvor der var arrangeret ørneture for befolkningen på 18 udvalgte lokaliteter landet over.

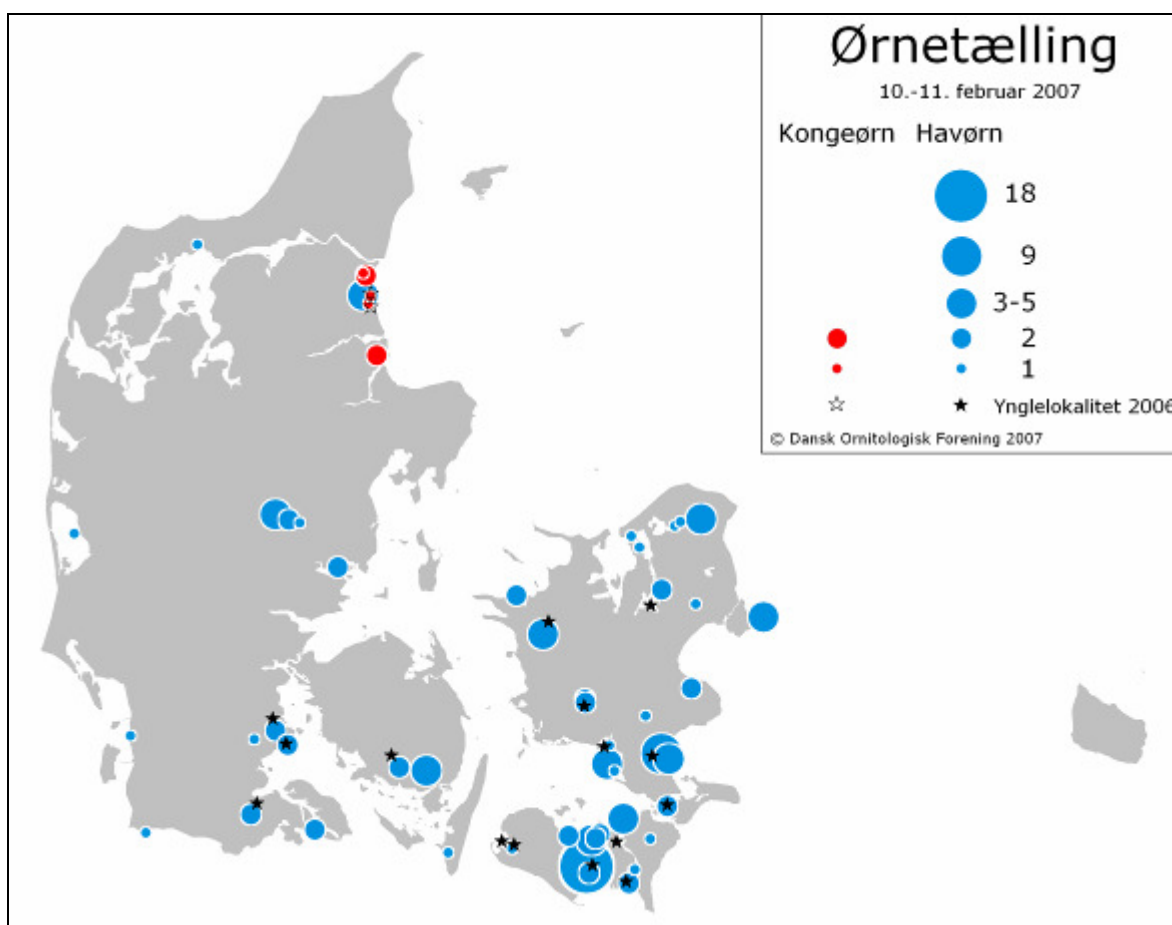

Fig. 7. Resultatet fra ørnetællingen den 11. februar. Der er suppleret med data fra den 10. februar i områder, hvor en tilstrækkelig dækning ikke kunne opnås på selve tælledagen

Vejret på tælledagen var ”friskt” for ikke at sige bidende koldt, med en isnede sydøstenvind der nærmede sig kuling flere steder, samtidig med et tungt skydække og en front med snebyger, der nærmede sig landet. De fleste af landets søer var stadig isfrie, hvilket gav ørnene gode chancer for at fouragere over hele landet, og ikke blot koncentreret langs vores kyster, som det var tilfældet ved tællingen i 2006. Observationer fra den 10. februar er også medtaget fra områder, hvor det ikke var muligt at lave en tilstrækkelig optælling på selve tælledagen.

Trods lidt dårlige vejræssige odds, blev mange ørne registreret. Især øst for Storebælt, som nu huser omkring 75 % af vores overvintrende ørne, og Lolland, som havde den største koncentration med cirka 33 havørne.

Fiskeørnen i Danmark 2007

Af artskoordinatør Leif Novrup

Der er i sommerens løb blevet iagttaget flere fiskeørne på Sjælland og i Jylland på egnede ynglesteder, men redefund eller anden ynglebevis mangler.

Der var altså også i 2007 kun det sædvanlige ynglepar i Nordvestjylland, hvor parret ligesom sidste år ankom tidligt, nemlig den 31/3.

Fiskeørnene gik snart i gang med at udbedre reden, der ellers havde holdt sig godt gennem vinteren. Allerede den 23/4 begyndte hunnen rugningen. Det var godt en uge tidligere end året før. Begge fugle opholdt sig ved reden det meste af tiden, og hannen kunne således ofte ses stå i en halv time ad gangen på reden sammen med hunnen.

Første unge kom ud af ægget den 30/5, og den 4/6 blev der for første gang set noget bevæge sig under hunnen i reden. Den 12/6 blev hovederne af to små unger set og først den 22/6 blev den tredje unge set. Reden holdes under opsyn fra søens modsatte side gennem teleskop for ikke at forstyrre fuglene.

Den 2/7 var ungerne så store, at hunnen det meste af tiden foretrak at sidde i en grantop til højre for reden. Det var også først nu, at hun tillod sig at være borte fra reden i mere end et par minutter ad gangen. Det var også tiden, hvor den største af ungerne så småt begyndte at øve vingerne, men først fra den 14/7 gik den rigtigt i gang sammen med den næststørste unge.

Sidste gang der med sikkerhed sås tre unger i reden var den 20/7 – altså næsten en måned efter at der første gang var registreret tre unger i reden. Den 21/7 sås den første unge flyve rundt i bugten, men siden da sås kun 2 unger ved reden. Noget tyder derfor på, at den første unge er omkommet efter udflyvningen. Et besøg under reden viste ingenting.

Den gamle hun blev set for sidste gang den 26/7, og den 29/7 kunne den mindste unge flyve. Hannen og de to tilbageblevne unger blev set i området frem til den 21/8. Resten af måneden blev hannen kun set med en unge, sidste gang den 30/8.

Den 6. juli 2007: Hunnen sidder vagt ved reden med tre unger. Foto: Leif Novrup.

Kongeørnen i Danmark 2007

Af artskoordinator Tscherning Clausen

Der har i ynglesæsonen 2007 været 3 par kongeørne i Danmark, og for første gang fik to par unger på vingerne. Derudover var der en lokalitet hvor der regelmæssigt sås en 2-3K kongeørn samt en tidligere ynglelokalitet, hvor begge ørne nu er forsvundet.

Kongeørneparret i Høstemark Skov har for femte år i træk fået en unge på vingerne. Ungen sås flyvende for første gang over skoven den 1/6, hvilket er det hidtil tidligste. I modsætning til tidligere år blev ungen ikke set særlig ofte. Der gik således tre uger mellem den første og den anden iagttagelse. Den har dog vist sig at være mere "forfløjen" end dens ældre søskende. F.eks. er den set flere gange ved Toftesø og senere i flere perioder sammen med ørnene i det sydøstlige Vendsyssel.

Det nye succesfulde ynglepar er parret i det sydøstlige Vendsyssel, hvor der sidste år var et yngleforsøg. I år lykkedes det altså. Ved en kontrol af reden, sås der to unger omkring to uger gamle, men ved en senere kontrol var der kun en unge i reden. Den blev set flyve første gang 20/8. En måned senere, og ved flere lejligheder derefter, blev de to gamle ørne og deres unge set med endnu en 1K Kongeørn. Det gav anledning til nogen forvirring og diskussion, men alt tyder altså på, at det var den unge kongeørn fra Høstemark, der var på besøg.

I et område syd for Mariager Fjord ses der fortsat 2 4-5K kongeørne. Der er fortsat ingen oplysninger om sikkert yngleforsøg her.

I Hanstedreservatet i Thy i Nordvestjylland blev der efter et års udeblivelse igen i 2007 regelmæssigt set en 2-3K kongeørn.

Tofte Skov, hvor det første danske ynglepar ynglede fra 1999-2002, ser nu ud til at være helt forladt. Hunnen blev sidst set i april 2003, og selvom der siden har været flere yngre kongeørne i kortere eller længere perioder i området, så er der ikke dannet et nyt par. Hannen er ikke set i området siden 1/4 2007. I stedet har Tofte-området haft besøg af ungen og mindst en af de gamle ørne fra Høstemark.

Referenceliste

Hauff, P., Mitzera, T., Chavko, J., Danko, S., Ehmsen, E., Hudec, K. Probst, R. & F. Vera. 2007: Verbreitung und Dichte des Seeadler *Haliaeetus albicilla* in sieben Ländern Mitteleuropas. Vogelwarte Band 45: 376-377

Helander, B. 2004: Havsörnen i Sverige: reproduktion, antal och trender. Örnar, Milvus – fåglar i Småland, supplement nr. 4: 36-44